

Listéra

2 - 2007

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
22. årgang, 2007, nummer 2

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86

Styremedlem: Christian Kortner, Berghammeren 6, 3727 Skien
Tlf. 35 54 57 54 / 918 94 169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 29 69

1. Varamedlem: Gunnar Schulstok, Nensetvegen 34, 3736 Skien
Tlf.: 35 59 75 02 / 911 46 597

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 41 17

Floraatlas: Bjørn Erik Halvorsen,
Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Hof
Tlf.: 415 05 412,
Trond Risdal

I redaksjonen:

May Berthelsen (may.berthelsen@gmail.com), Norman Hagen (atele@online.no),
Kristin Vigander (kristvi@gmail.com)

Forsidebildet: Stjernestarr *Carex echinata* som har vokst gjennom et blad fra *Salix sp.*
Foto: Norman Hagen

ISSN: 0801 - 9460

BJØRK

Bétula pubéscens

Navnet bjørk er svært gammalt og hev sitt opphav i gamal-indisk eller sanskrit, og ordet står for ”det lyse treet” eller ”treet med borken til å skrive på”.

Knapt noko anna tre hev vore i so allsidig bruk som bjørketreet. Til brensel, til reidskap, og ikkje minst til dyrefôr.

Her i Tjønnegrønd, med småe gardar og småbruk, var lauving ein heilt nødvendig del av sjølberginga. En kappa då til eit knippe med kvister når lauvet var på sitt beste, (eller når kjeriingane hadde tid) og slo ei vriuband rundt, det blei ein kjerv. Med mange lauvkjerver i løa kunne ein møte vinteren litt tryggare. Både sauer, geiter og kyr var galne etter det. Kyrne togg og togg på kvistene so det var att berre heilt grove pinnar.

Dersom det var eit heilt holt med renningar som ei kunne kutte ved roti og laga kjerv av, blei dette kalla svigelauv. Var kjervene i minste laget blei dei kalla sauesveltur.

Å tappe bjørkesaft var ikkje uvanleg, det blei kalla å birkje. Det var ei næringsrik saft, og det syntest som at bjørkje ikkje gjorde noko av det.

Det såg ut til at bjørkje fann seg i litt av kvart, til dømes neverflekking, mange bjørkar stend flekte for mykje never og synest å greie seg. Men om

det er gjort granskingar på dette over tid er uvisst. Av dei tunne, smidige bjørkekvistane kan det bli fine vispar.

Lauvet som inneheld rikeleg med C-vitaminer, eterisk olje og fleire slag sukker kan og nyttast til te. Skal ein sjølv turke bjørkelauvet, må det helst sankast inn om våren og turkast i skugge, ikkje over 45 varmegrader.

Til garnfarging blir bjørkje bruka den dag i dag. Den som kan dette kan få fram fine fargar i gule, grøne, ljøseraude og fiolette nyansar.

Bjørkje er sambu og hev hann- og ho-raklar på same tre.

Sigrid Nordskog, Tjønnegrønd
TJØNNEGRENDSERIEN

NYTT FRA NARESTØ – OG EN SJELDEN PLANTE

Norman Hagen tekst og foto

Sør for Tvedestrand og nord for Arendal – der ligger et idyllisk tettsted som heter Narestø. Stedet er nesten blottet for biltrafikk, men fylt av historisk sus. Stedet hadde vært ukjent for meg – om det ikke var for at min venn Bjarne Bjorvatn har funnet det for godt å bosette seg der. Som professor i medisinsk mikrobiologi var han i en periode min sjef ved Mikrobiologisk avdeling ved Universitetssykehuset i Tromsø. Etter å ha arbeidet med internasjonal medisin med base i Bergen, nyter han nå sin pensjonisttid med full stilling i WHO, med basis i Narestø. I det gamle (men nyrestaurerte) huset til Gunnar Reiss-Andersen – hos Eva og Bjarne – har gjestfriheten første prioritet. Slik også på en vakker dag i starten på juni i år. På en spasertur vi foretok i nærområdet ble det spørsmål om navn på de ville plantene langs veien. Det slo meg at jeg – etter å ha gått flere år i hælene på botanikere – hadde fått kjennskap til flere planter enn jeg hadde tenkt over. Et sted mellom havet og veien så vi en bestand med en plante som jeg ikke kunne navngi. En erteplante. Vikke, erteknapp eller flatbelg? Blomster med klar rød farge – ikke rød-gul-blå som hos knollerteknapp. Formen på blomstene var også uvanlig. Planten ble fotografert og bilder sendt til noen av mine venner. Rask tilbakemelding kom fra Kristin Vigander, som etter søk på internett kom til at det kunne være

Lathyrus sphaericus – Enblomstret Fladbælg på dansk. Men den finnes jo ikke i Norge!? Kåre Homble var enig i diagnosen etter å ha sett bilder. Planten er beskrevet i Mossberg,

Lathyrus sphaericus

Kåre inspiserer lokaliteten

Bjarne vokter den sjeldne planten

men ikke i Lid. I tidligere utgaver av Lids flora, der også svenske arter tas med, er den gitt navnet vårskolm. I Mossberg er den kalt vårflatbelg.

Kanskje en rømling fra en hage? Trond Baugen rapporterte at funnet/lokaliteten var ukjent for ham. ”Sørlandssoppdamen” Tove H. Dahl rapporterte at lokaliteten er på eiendommen til venner som hun pleier å besøke. Et nytt bevis på at verden ikke er så stor! Grunneierne fortalte via Tove at en Oslo-botaniker for mange år siden hadde fortalt dem at de hadde en sjelden plante på eiendommen. Anita Mechlenborg var innom og tok fine bilder. Kåre Homble har også vært innom og sett på lokaliteten – han har planer om en grundig (og mer vitenskapelig)

beskrivelse av funnet i Blyttia. Det er ikke noe som tyder på at denne planten har rømt fra en have. Min venn Bjarne har god innsikt i det som skjer i Narestø, og han vil nok passe på at det ikke skjer noe som skader eller ødelegger bestanden. Vi ser frem til å få svar på en rekke spørsmål om denne sjeldne planten. Hva heter stedet der lokaliteten ligger og hva er koordinatene? Hvordan har planten kommet dit? Hvor lenge har den vært der? Har den vært funnet andre steder i Norge? Hva bør planten hete på norsk? Hva heter Oslo-botanikeren og hvorfor rapporterte/publiserte han ikke funnet og sendte inn belegg? Klarer Bjarne å verne lokaliteten? Når tid kommer Kåres artikkel?

FRA REDAKSJONEN

I de fire siste nr av *Listéra* er 2/3 av stoffet levert av forfattere som ikke bor i Telemark. Vi tror at det finnes mange skriveglade Telemarkinger som kan bidra med stoff til bladet. Jobben vår er å få satt dem i sving.

Anders Often skriver i dette nr om ”Løvetann til begjær” Dette er starten på en artikkelserie han kaller ”Nabolagets ville vekster”.

På samme måte har Trond Risdal skrevet om ”Flaskestarr og sennegrass” og vi regner med at det følges opp med flere starr i serien ”Starr i fokus”

I *Listéra* 1-2008 planlegger vi å starte en artikkelserie vi kaller ”For

20 år siden”. Vi velger da ut en artikkel fra *Listéra* 1-1988 og gjengir tekst og evt. illustrasjoner i moderne drakt. Hvis mulig tar vi kontakt med forfatteren på forhånd.

Heftene fom 2-2005 og senere nr (unntatt siste nr) kan leses på TBFs hjemmeside.

Det er laget en database over artikler, forfattere, årstall og emneord. Ved å følge linken fra hjemmesiden under ”*Listéra*” kan man sortere på kategori og få frem den oversikten man ønsker å se. Man kan f.eks. raskt få oversikt over hvor ”Vadderot” har vært omtalt i *Listéra* gjennom tidene.

TBF-ERE PÅ GAUTEFALL

Jan Erik Tangen

Et par av hytteeierlagene på Gautefall ønsket å få mer viten om naturen i hytteområdet. Noe av bakgrunnen var en grunneiers ønske om å utvide et gammelt hytteområde, noe som ville føre til store inngrep bl.a. med omfattende sprengningsarbeider.

Etter en uvanlig våt sommer, der det var nesten umulig å planlegge turer, dro endelig seks TBF-ere til Gautefall lørdag den 4. august. Det var Bjørn Erik Halvorsen, Norman Hagen, Målfrid og Rolf Ergon, Vidar Heibo og Jan Erik Tangen.

Tre kilometer vest for Gautefall hotell går en bomvei sørover mot Reinsvatn. Det var her inne vi skulle botanisere. Området er typisk for store deler av Vest-Telemark med blanke svaberg, myrmosaikk og glissen furu- og bjørkeskog med mer frodige lier og renner imellom. Blomstrende røsslyng og rome er karakterplanter her, og disse farget terrenget på denne grå augustdagen. Her skulle vi botanisere i nær 500 meters høyde.

Sammen ruslet vi fra P-plassen i enden av bomveien og oppover svabergene mot Reinsvatn. I starten fulgte vi den nye 23 km lange turistløypa DNT har merket mellom Gautefall og Havrefjell ved Felle, og som bl.a. passerer Reinsvatnsnuten. Dette området var nytt for de fleste av deltakerne.

Konsentrerte og ivrige blikk sveipet vegetasjonen mens Bjørn Erik brukte krysslista flittig. Forventningene om

spesielle funn var ikke særlig store på disse sure bergartene, men i naturen vet en aldri... Vårbendel, småsyre, trådsiv og harestart var blant de første som ble notert langs tråkket vi fulgte. Småsmelle, klokkelyng og blåtopp fulgte deretter. Storblåfjær fant vi også, en indikator på at det var mer næringsrikt enkelte steder. Artsantallet økte raskt.

På svabergene ved utløpet av elva fra Reinsvatn, kom termosier og matpakker fram i nydelige omgivelser der landskapet speilet seg i den blanke vannflata. Det er alltid godt med en rast med hyggelige venner ute i det fri. Foran oss dykket en kvinand ivrig, og plutselig fanget Vidars skarpe blikk en storlom som gled stille over vannflata ute på Reinsvatn før den forsvant bak en odde. Det er alltid noe å finne ute i det grønne.

Herfra fulgte vi plataet og skrentene nedover mot Mjåvatn, retning vestover fra Reinsvatn. Selv i dette til dels karrige landskapet ble det stadig kryssset av arter.

Her inne i orrfuglenes rike støkket vi også flere orrhøner. Spredt i lyngen lå dessuten fjær fra årets unger. Lett kan det ikke ha vært å overleve denne nedbørrike sommeren.

I en grunn dam ute i ei myr, dukket det opp en liten, lys frosk med spisst hode. Kunne det være spissnutefrosk? Denne er i så fall rødlistet og neppe tidligere registrert i denne delen av Telemark. Ingen av

Vaniljerot Foto Jan Erik Tangen

oss er spesialister på amfibier, men frosken ble fotografert, og kanskje kan den bestemmes ut fra bildene? Hvis ikke får den registreres som ”mulig spissnutefrosk” og lokaliteten undersøkes seinere.

Elva mellom Reinsvatn og Mjåvatn danner flere fine løker. I en av disse vokste gule nøkkeroser med

Gul nøkkerose, soleienøkkerose eller hybrid? Foto Norman Hagen

påfallende små blomster. Kunne det være soleienøkkerose? Ikke helt lette å bestemme. De skal dessuten kunne hybridisere med vanlig gul nøkkerose.

Plutselig roper Rolf ”kom hit, her oppe er det en art vi har snakket om og lett etter tidligere på turen!” Rolf hadde funnet en flott forekomst med

Bjørn Erik, Målfrid, Vidar, Rolf og Jan Erik foto Norman Hagen

Spredt gruppe i åpent terreng foto Jan Erik Tangen

Hvitmyrak foto Norman Hagen

vaniljerot! Selv etter mange års vandring i skog var det flere som ikke kjente den arten. Funnet brakte stor glede i gruppa, og kameraene ble brukt flittig. Forekomsten bestod av mellom femten og tjue planter. Flere av dem hadde svært mange skudd.

Starr er en gruppe planter som utfordrer noen, mens andre trekker seg unna. Et par funn voldte bry, men spenning. Var det duskstarr eller ekstra lange harestarr? Duskstarr ville i så fall være ny høyderekord for Norge. Når dette skrives, heller flere av de mest lærde mot harestarr.

Med mange par konsentrerte blikk ble det en rekke fine opplevelser i løpet av turen. Ved siste rast, inntil tjønna ved P-plassen, lyste hvit røsslyng mot oss, en flott nabo ved turens ende. Krysslista til Bjørn Erik ble kanskje uventet lang, drøyt 90 arter ble registrert av de seks deltakerne som satte seg i bilene da tunge skyer festet grepet og regnet igjen dynket heia.

BJØRKA MI

Sigrid Torgrimsen

Eg stod og heldt rundt bjørka
som om ho var min kjærast
og det var blitt slik no
at bjørka stod meg nærast.
Vi hadde levt i lag
frå første leveår
og fram til denne dag.

Frå eg var lita jente
var du mitt kjære tre
Når lauv i krona blenkte
hell snø på grein fall ned
Eg hadde allstøtt visst
du ville trufast stå der
om alt anna eg ha misst.

Og bjørka med sin kvite legg
var mjuk mot kinnnet våte.
Eit lauvslør ned frå greiner hekk
det vart så lett å gråte.
Eg har fortalt deg mangt
innunder desse greiner
i gjennom livet langt.

Her står eg mang ein dag
og kjenner enno gleda
som varme bylgjeslag
fordi eg her fekk leva.
Det er som sola gyller
kvar stund i lag med deg
og plassen som du fyller.

Foto Norman Hagen

Fra diktsamlingen: *Bestemorshagen*.
Sigrid Torgrimsen har vokst
opp i Vinje, men bor nå i Bø

ALBINISME – ELLER HVITE VARIANTER?

Kristin Vigander

Alle har vi vel undret oss når vi har sett hvite blåveis eller hvite blåklokker. I sommer var jeg en tur i Valdres, og midt i all den vakre lilla blålyngen oppdaget jeg et teppe med blålyng som hadde kritthvite blomster. For noen uker siden fikk jeg tilsendt et bilde fra Anita Mechlenborg – det forestilte hvit røsslyng.

Jeg har stusset litt over dette, og stilt meg spørsmål om dette kan kalles 'albino' eksemplarer, eller om det bare er noen fargevarianter av arten. Jeg vet at det innen botanikken finnes ekte albinisme, dvs. planter som totalt mangler pigmentering. Men i så fall burde vel denne mangelen på fargestoff også gjenspeile seg i hele planten og ikke bare i kronbladene?

Jeg fikk også tilsendt bilder av hvit skogstorkenebb fra henholdsvis Tove H. Dahl og Norman Hagen, og la merke til at blomstene var litt forskjellige i fargesettingen: Den ene viste en blomst som var helt hvit, mens den andre hadde fargete striper i kronbladene, og fargete pollenbærere og arr.

Jeg sendte spørsmål til Jan Wesenberg, og fikk følgende svar fra ham, som jeg har fått hans tillatelse til å sitere:

"De er i forskjellig stadium. Hos svært mange planter med tokjønnete blomster har blomstene enten først et hannlig stadium, og så et hunnlig

stadium (dette kalles protandri eller førsthannlighet), eller først et hunnlig stadium og så et hannlig (det kalles protogyni eller førsthunnlighet). Dette er en av de mange måtene plantearter kan "forsøke" å unngå selvbestøvning. Storkenebbene er et godt eksempel på protandri. På bildet med to blomster er blomstene i hannlig stadium – pollenknappene er intakte, mens arret ennå ikke har begynt å folde seg ut. På bildet med én blomst er blomsten kommet i hunnlig stadium – de fleste pollenbærerne har falt av, mens arret er fullt utfoldet.

Det kan dessuten se ut som det er en fargeforskjell på de to bildene. På bildet i hannlig stadium er pollenbærerne mørke, og arret har også farge. På bildet i hunnlig stadium er pollenknappene lyse, og arret er blekt. Jeg kan ikke på grunnlag av disse to bildene avgjøre om det skyldes at de to plantene har en genetisk ulikhet – og at den ene planten har en "dypere" grad av albinisme enn den andre (dvs. albinismen omfatter også pollenbærere og fruktemne hos den ene, mens den bare omfatter kronbladene hos den andre), eller om det bare er en effekt av stadieforskjellen. En kunne f.eks. forestille seg at pollenknappene hos albinoindivider er mørke i funksjonelt stadium, og blir bleike når de er på vei til å visne, mens arret er mørkt

før det folder seg ut, men blir bleikt når det springer ut. Det ville også gitt denne forskjellen vi ser mellom de to bildene. Det er en smal sak å sjekke hvilken av disse to hypotesene som stemmer, men da må en sammenlikne flere blomster i ulike stadier på en og samme plante.

Hvit blålyng Foto Kristin Vigander

En annen morsom ting med skogstorkenebb er at den ser ut til å ha i alle fall to ulike former for albinisme. De plantene som er avfotografert her har full albinisme (i alle fall full kronblad-albinisme), dvs. kronbladene er helt hvite. Men mange steder ser en også skogstorkenebb der selve kronbladet er hvitt (eller ytterst bleikt rosa), mens årene i kronbladet likevel er tydelig rosa- eller fiolett-fargete, slik at blomsten som helhet på avstand ser rosa ut. Denne varianten kan enkelte steder være helt dominerende over store avstander, bl.a. har jeg sett større områder med omtrent bare slik bleikrosa skogstorkenebb i områdene rundt Ulsberg og Berkåk i Sør-Trøndelag.

Det virker derfor som blomster-

fargen hos storkenebbene påvirkes av mer enn ett gen, slik at en får flere "nivåer av albinisme", dvs. at pigmentering av årene er mulig selv om selve kronbladet er upigmentert. Men dette er bare "begrunnede spekulasjoner" fra min side, jeg kjenner ikke til noen kilder som kan bekrefte eller avkrefte dette.

Også når det gjelder geitrams har jeg sett forskjeller på grad av albinisme. Jeg har sett helt hvit geitrams, der beger og fruktknute er grønn, og der også midtnerven i bladene er grønn (dvs. der det ser ut som planten ikke klarer å produsere den røde fargen), og jeg har sett nesten hvite (svært bleikrosa) blomster der beger og fruktknute fortsatt er markert mørkerøde. Denne siste har jeg f.eks. sett et sted i Øyer i Gudbrandsdalen. Dette betyr nok at

Hvit røsslyng Foto Anita Mechlenborg

én ting er om en plante i det hele tatt er i stand til å produsere pigmentet, en annen ting er hvor i planten dette genet blir skrudd av og på. Planter kan se albino ut, dvs. være hvite der de vanligvis har en annen farge, uten at de mangler evnen til å lage

Hvit skogstorkenebb i hunnlig stadium
Foto Tove H. Dahl

Hvit skogstorkenebb i hannlig stadium
Foto Norman Hagen

pigmentet helt og holdent – hvis de i stedet slår av produksjonen ved hjelp av ett eller annet regulatorgen.

Dette blir jo litt likt en annen plante med kompliserte farger, gulsildre. Der er det jo velkjent at ved siden av ”normalformen” med gule kronblad og grønn blomsterbunn/diskus/beger

fins det en rekke former med gule eller oransje eller røde kronblad og mer eller mindre oransje/purpurfarget/nesten svart beger/diskus/blomsterbunn. Jeg husker ikke detaljene her, mener å huske at de enkelte ”trappetrinnene” er beskrevet i Fægris flora. Også dette kan en se på som en slags albinismesituasjon – men der ”normaltypen” er en slags ”albino”, som ”bare” produserer den gule ”bakgrunnsfargen” og ikke rødfargen – mens de andre typene ”skrur på” produksjon av rødt fargestoff i ulik grad og i ulike deler av planten. Det blir også litt

Blekrosa skogstorkenebb
Foto Norman Hagen

likt høstfarger og ”blodutgaver” av trær. Lønn kan f.eks. ha svært ulike høstfarger – fra lysgul til blodrød. Disse trærne ser alle sammen normalt grønne ut om sommeren, men når høsten kommer og klorofyllet blir brutt ned, kommer det fram at de egentlig er ulike når det gjelder hvor mye rødt fargestoff de inneholder. Disse forskjellene skyldes helt sikkert dels genetikk og dels miljø/værforhold. Men i tillegg til disse finnes det altså typer som har så mye rødt pigment at bladene blir rødfarget

Hvit geitrams Foto Kristin Vigander

også om sommeren, når klorofyllet er der. De lager altså så mye rødt pigment at det klarer å maskere klorofyllet. Her er det altså ikke et spørsmål om planten klarer å produsere rødt pigment (det klarer også "normaltypen"), men hvor og hvor mye – altså reguleringsmekanismer som blir skrudd av og på. Jeg har dessuten hos platanlønn sett to ulike blodlønn typer: noen med rødfarging bare på undersida av bladet, mens oversida er "normalt" grønn, og noen med blodlønnfarge på begge sider. Det må også skyldes en eller annen genetisk bryter.

Så poenget er at selv om situasjoner med albinisme/ikke-albinisme i noen tilfeller ser ut til å være ganske enkle (fioler, forglemmegei, klokke etc.) og antakelig skyldes ett defekt gen, så fins det mange eksempler der styringen av farger (produksjon/ikke-produksjon av et pigment på et konkret sted i planten) styres på en

To fargevarianter av gulstildre
Foto Norman Hagen

langt mer komplisert måte.

Og hvis du skal sitere meg på noe av dette, bør du også sitere meg på at jeg ikke er genetiker, og ikke plantefysiolog, og at mye av det som jeg bare spekulerer fritt rundt på grunnlag av en generell biologisk forståelse, kan det hende at andre sitter med helt konkrete fakta om."

"hvor der gror
cikorer med
hvide blomster,
har en pige mistet
sin mødom"

(Folk og Flora. København 1978)

Starr i fokus:

FLASKESTARR OG SENNEGRAS

Trond Risdal

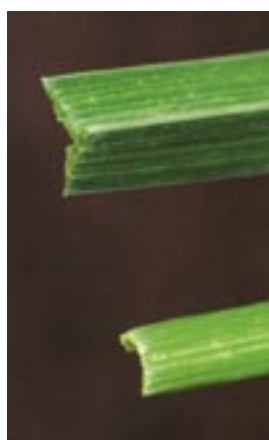
To vanlige starr som det ofte er vanskelig å skille fra hverandre er flaskestarr *Carex rostrata* og sennegras *C. vesicaria*. Dette er to store starr som kan bli opp til meteren høye og vokser i vannkanter, grøfter og på sumpige steder. De finnes overalt i landet, men sennegras er mindre vanlig på Vestlandet og de ytre kyststrøk nordover.

Sennegras og trolig også flaskestarr har blitt brukt av samene som innlegg i skoene, komagene. Etter litt

behandling hadde sennegraset evnen til å trekke til seg fuktighet slik at man holdt seg tørr og varm på beina. Betydningen av ordet sennegras kommer av *sina* ”gammelt visent gress på rot”.

For å kunne skille dem fra hverandre har jeg satt opp noen greie skilletegn som en kan studere nærmere i felt (se tabell under). Det greieste er ofte å se på bladform og å kjenne på strået. Lykke til!

	Flaskestarr	Sennegras
Blad	Renneformet, blågrønt og papilløst (lupe). 3-5 mm bredt	Flate med tydelig kjøl, klart grønt uten papiller. 4-8 mm
Strå	Glatte med butte kanter	Kvasse kanter og oppe ru
Slirehinne	Kort og butt	Lang og spiss
Hunnaks	Tettblomstret og 5-10 mm tykke	10-15 mm tykke
Fruktgjemmer	4-5 mm lange og står rett ut	6,5-8 mm lange og står på skrå fremover

Bladtvversnitt av sennegras (over) og flaskestarr (under)

Flaskestarr aks

Sennegras aks

Flaskestarr

Sennegras

Alle foto: Norman Hagen

PLANTER I BIBELEN 3: FIKEN *Ficus carica*

Gerd Mari Lye

Som en naturlig fortsettelse av vår serie, etter omtalen av granatepletreet, skal vi denne gang ta for oss fikentreet. Den første omtalen av fikentreet i Bibelen er nemlig i første Mosebok, 3. kapittel, vers 7. Slangen hadde lurt Eva og Adam til å spise av treet midt i hagen. ”Da ble deres øyne åpnet, og de merket at de var nakne. Så flettet de sammen fikenblad og bandt dem om livet.” Her var det altså bladene på fikentreet som kom til anvendelse; ellers er det som regel frukten som er omtalt i Bibelen. Fiken er omtalt mer enn 40 ganger, og både i Det Gamle og Det Nye Testamente.

Vi kjenner alle fikenfrukten i tørket tilstand fra vår egen julemeny, med tallrike steiner og svært søt og god smak. Den blir også positivt omtalt i Bibelen som et gode for Israels folk på linje med oliven og vindruer. I Dommernes bok 9: 8-13 fortelles det at trærne en gang ville salve en til konge over seg. Både oliventreet, fikentreet og vintreet ble spurt. Men fikentreet svarte: ”Skulle jeg oppgi min søte og gode frukt og gi meg til å svaie over skogen?”. På lignende måte svarte også de andre to.

Den søte frukten ble ikke bare spist i naturlig tilstand, den ble også anvendt presset i såkalte fikenkaker. Dette er bl.a. omtalt i første Samuelsbok, 25:18. Abigajil, Nabals hustru, sendte følgende gave til David og hans menn: ”...To hundre brød, to skinnsekker med vin, fem saueskrotter, fem mål

ristet korn, hundre rosinkaker og to hundre fikenkaker...”. At fikenkakene var nærende, går fram av kap. 30: 11-12: ”Ute på marken fant de en egypter. De tok ham med seg til David og gav ham brød å spise og vann å drikke. Han fikk også et stykke fikenkake og to rosinkaker. Da han hadde spist, kom han til krefter igjen.” Den dag i dag anvender beduinene tørket fiken som føde i ørkenen.

Fiken hadde også helbredende egenskaper. En helbredelse av en livstruende verkebyll på kong Hiskia, der fikenkake ble anvendt, er omtalt både i annen Kongebok, kap. 20 og hos Jessaja, kap. 38: ”Så sa Jessaja: ’Hent en fikenkake!’ De gjorde det, og da de la fikenkaken på det syke sted, frisknet kongen til.” På den måten fikk kong Hiskia forlenget sin levetid med 15 år, og skyggen på soluret gikk ti streker tilbake.

Fikentreet er for øvrig omtalt flere steder som et symbol på trygghet: ”Hver mann satt trygt under sitt vintre og fikentre.” (første Kongebok, 4:25, Mika, 4:4, Sakarja, 3:10) Eller: ”...spiste hver av sitt vintre og fikentre.” (annen Kongebok, 18:31, Jessaja, 36:16) Og det var under fikentreet Natanael satt da Filip ropte på ham og sa at han hadde funnet Messias: ”Jesus så Natanael komme og sa: ’Se, der er en sann israelitt, en mann uten svik.’ ’Hvor kjenner du meg fra?’ spurte Natanael.’ Jesus svarte: ’Jeg så deg før Filip ropte på deg, da du satt

under fikentreet.” (Johannes, 1:48-49)

Fikentreet bærer frukt to ganger i året. Men de såkalte vinterfikene som kommer i juni, er uspiselige. Sommerfikene er modne i september, og det er de som spises. I Bibelen er også de to slags fiken omtalt flere steder, bl.a. hos profeten Jeremia, kap. 24. I et syn så han to kurver med fikener, en med god frukt, en med dårlig frukt. I det følgende tyder Herren dette synet for ham, og anmoder folket om å vende om av hele sitt hjerte. Men folket er gjenstridig. Både profeten Joel og profeten Amos omtaler tørke og at ”...gresshopper åt opp fikentrær og oliventrær. Men dere vendte ikke om til meg, lyder ordet fra Herren.” (Amos, 4:9)

Jesus brukte ofte fikentreet i sine lignelser. Både Matteus, kap. 21 og Markus, kap. 11 omtaler fikentreet uten frukt, som visnet på Jesu befaling.

Dette ble også profetert i Jeremia 8:13. Det er likevel håp for det dårlige fikentreet. I Lukas, 13:6-9 forteller Jesus en lignelse om fikentreet som ikke bar frukt på tredje året. Men gartneren ba for treet: ”Herre, la det stå dette året også, så skal jeg grave omkring det og gjødsle det. Kanskje det da vil bære neste gang. Hvis ikke, får du hogge det ned.” Frukten på fikentreet blir brukt som et bilde på et menneskes frukter, de kjennetegner vårt indre: ”Høster en kanskje druer av tornebusker eller fiken av tistler?” (Matteus, 7:16) og ”Kan et fikentre bære oliven eller et vintre bære fiken? Like lite kan en salt kilde gi friskt vann.” (Jakob, 3:12)

Den vakreste lignelsen om fikentreet er kanskje den som er gjengitt i Matteus 24, Markus 13 og Lukas 21: ”Se på fikentreet og alle de andre trærne! Når dere ser at de springer ut, forstår dere at sommeren er nær. Slik skal dere også, når dere ser at dette skjer, vite at Guds rike er nær. Sannelig, jeg sier dere: Denne slekt skal ikke forgå før alt dette skjer. Himmel og jord skal forgå, men mine ord skal aldri forgå.” La oss avslutte omtalen av fikentreet med den kjente sangstrofen:

*Se, Han kommer, Jesus kommer,
Fikentreet står i blommer,
Vår forløsningstid kommer,
Jeg vil lytte etter lyden av hans
trinn.*

¹ Første artikkel i serien kom i *Listéra* 2005:2, andre kom i 2007:1.

Forfatteren skrev disse opprinnelig til sitt menighetsblad på Ås.

”EN FJELDTOUR ... MED MANGE VANSKELIGHEDER”

FIRE DANSK-NORSKE BOTANIKERE PÅ EKSPEDISJON TIL TELEMARKSFJELLENE I 1812

Ernst Bjerke

Sommeren 1812 la fire dansk-norske botanikere ut på en ekspedisjon til Telemarksfjellene. Det botaniske utbyttet ble ikke så stort som deltagerne hadde ventet seg, men ekspedisjonen huskes fremdeles som en av de første store botaniske utforskningsreisene i Norge. Sant å si overskygget de glaceologiske oppdagelsene de botaniske, men reisen ble likevel avgjørende for flere store navn innen den dansk-norske botanikkens historie.

De fire botanikerne var lic. med. Christen Smith (1785 – 1816), som i 1814 ble landets første professor i botanikk, overlærer Martin Richard Flor (1772 – 1820), som etterfulgte Smith ved Universitetet og ellers huskes for å ha skrevet vår første systematiske flora, kirkesanger Peter Vogelius Deinboll (1783 – 1874), siden sogneprest i Vadsø og en av tidens ivrigste amatørbotanikere, samt cand. jur. Joachim Frederik Schouw (1789 – 1852).

Kun Smith var født i Norge, de andre tre var danske. Flor og Deinboll gjorde nordmenn av seg. Schouw måtte takke nei til en stilling i Christiania, og endte siden som professor i botanikk i København. Til felles hadde de alle at de var utdannet i den danske hovedstaden.

Smith og Schouw hadde studert under professor Jens W. Hornemann, Flor og Deinboll sammen med Hornemann under Martin Vahl, en av Linnés fremste disipler.

Rammene for ekspedisjonen ble lagt av det relativt nyopprettede Selskabet for Norges vel, der Flor var drivkraften bak det naturvitenskapelige arbeidet. Selskabet ble på mange måter en krysning av et vitenskapelig selskap og et nasjonalt representasjonsorgan. Dets organisasjon, bestående av en rekke lokallag og et sentralt selskap, ble brukt både for å utforske landet og som et representantskap for den norske folkeviljen.

Ved opprettelsen hadde to av dets medlemmer, brødrene Jacob og Niels Aall, verkseiere på Nes og Ulefos, donert et stort legat. Først gav Niels Aall 1000 riksdaler i håp om at Flor ville legge ut på en landbruksøkonomisk undervisningsreise. Men Flor var opptatt, og pengene ble stående urørt. Nå kom det plutselig et brev fra Christen Smith, som sammen med Peter Deinboll planla en ekspedisjon til Telemarksfjellene. Smith foreslo for Flor og Selskabet at han kunne utføre enhver undersøkelse som de ”maatte behage at paalægge ham at udrette” (Øverland 1909: 201f).

Smith måtte holde seg på Flors gode side om han ønsket å få del av det aallske legatet. Og det er det all grunn til å tro at han ville. To år senere søkte han om nettopp disse midlene for å gjennomføre en ”botanisk-oeconomisk Reise i Norge”.

Flor ba Smith om å notere seg endel opplysninger som kunne være nyttige med tanke på å effektivisere jordbruket i bygdene han besøkte.

Christen Smith (1785 – 1816)

Men Smith var fullstendig uinteressert i slike spørsmål. Han var botaniker, ikke økonom, og mente derfor at enkelte av oppgavene han hadde fått var «heelt besynderlige» (Dahl 1894: 47). Likevel resulterte reisen i en liten avhandling om viltvoksende medisinerplanter; Smith var tross alt lege. På denne tiden

blokkerte engelske fartøyer kysten, og import var nesten umulig. Derfor mente Smith at bøndene kunne samle inn søterot, flekkmarihånd og kvann for å selge til apotekene. Med hjelp fra Flor og fra Medisinalvaredepotet, ble tiltaket vellykket (Hasund 1941: 28).

I mellomtiden hadde brødrene Aall skjenket ytterligere 3000 riksdaler til Selskabet for Norges vel. De skulle denne gang brukes til ”at udsende en bekjendt duelig og kyndig Mand til Norges forskjellige Egne for at undersøge og give fuldstændig Indberetning om disse Egenes lokale Fordele og Mangler, og hvorledes hine bedre kunde benyttes og disse afhjælpes samt ved hvilke Midler Industrien paa ethvert Sted kraftigen kunde oplives”. Men det var ikke uten videre lett å finne en slik ”duelig og kyndig” person, og pengene ble fremdeles stående urørt. Så – i 1812 – kom det plutselig inn en søknad (*Budstikken* 1812: 356ff) fra Christen Smith, som ville reise tilbake til de områdene han og Deinboll hadde undersøkt to år tidligere.

Smith ville legge ut på en rent botanisk ekspedisjon til Telemark, men ifølge statuttene for legatet skulle reisen bidra til å kartlegge jordbruk, skogbruk, fiske og industri. ”Endnu”, skriver Smith, ”er den norske Flora kuns stykkevis undersøgt. Endnu gives der hele Egne, der aldrig ere betraadte af nogen botanisk Fod. Endnu ligger den største Deel af hele Plantefamilier, bevaret i Naturens Skjød, ukjendt for Videnskaben.” Men reisen kunne ikke utelukkende

være botanisk; det ville ikke Selskabet gå med på. I søknaden gjorde han derfor visse innrømmelser for å imøtekomme Selskabet og Flor, som hadde en avgjørende stemme i saken. Ved siden av å beskrive planter og deres utbredning, foreslo Smith derfor at han kunne lete etter nytteplanter. Kanskje han kunne finne planter som kunne brukes som dyrefôr, eller til farging av tekstiler. Han ville også se nærmere på muligheten for å effektivisere fisket

Martin Richard Flor (1772 – 1820)

i fjellvannene og måle høyden på de fjellene han skulle bestige.

Det ble Flor som fikk søknaden til vurdering. Hverken han eller Selskabet ble umiddelbart begeistret. Spesielt ble det bemerket at søknaden syntes å ligge langt fra det formålet pengene var blitt øremerket for. Flor var den som mest hårdnakket hevdet dette synspunktet. Han mente i tråd

med brødrene Aalls bestemmelse og sine egne faglige interesser at hovedhensikten ved reisen måtte være økonomisk. Endelig kom han imidlertid frem til at pengene ville komme til bedre nytte om Smith fikk dem, enn om de fremdeles skulle bli stående urørte. Han valgte derfor til slutt å støtte Smith. ”Den forestaaende Reise kan have megen videnskabelig Interesse, og bidrage til vigtige oekonomiske Opdagelser”, skriver han (*Budstikken* 1812: 360). Selskabet støttet seg i alle punkter til en uttalelse fra Flor personlig. ”At finde en Mand”, hadde han skrevet, ”som besidder alle Kundskaber, der høre til, for fuldkommen at kunde opfylde de Hrr. [Aall]s Forlangende i alle Henseender, anseer jeg for en meget stor Sjeldenhed” (*Budstikken* 1812: 361). Han hadde derfor avfunnet seg med Smith, og løsningen ble et kompromiss. Kun halvparten av de tilsammen 4000 riksdalerne ble utbetalt. Den andre halvparten skulle fremdeles forbeholdes økonomiske undersøkelser.

Forutsetningen Flor satte for sin anbefaling, var at Smith måtte forplikte seg til å gjøre ”oekonomiske Iagttagelser, Undersøgelser og Forslag i Henseende til Planternes Anvendelse i de forskjellige Grene af Land-Oekonomien”. Han fryktet at Smith ville behandle sitt økonomiske oppdrag svært stemoderlig. Og selv om det økonomiske aspektet ved reisen var forutsetningen for at midlene ble utbetalt, fikk Flor rett. Økonomien ble grovt forsømt og ikke ofret ett ord i ettertid. Derfor

hadde Flor funnet det best å selv ta del i ekspedisjonen, selv om han ikke fikk en skilling i støtte hverken fra brødrene Aall eller selskapet. Da Smith etter reisen skrev på sin innberetning til selskapet, måtte han ved siden av de botaniske resultatene, som han selv forteller i en nesten fornærmet tone, også skrive om ”nogle kiedelige oekonomiske Punkter der ere mig anbefalede til Undersøgelse” (Dahl 1895: 64).

Selv om Smith elegant skjøy økonomien tilside, ble Selskabet så begeistret for resultatene av denne reisen at han året etter – til tross for Flors protester – fikk den resterende delen av stipend utbetalt for å legge ut på en ny ekspedisjon. Men tilbake til de fire botanikerne og deres eventyr sommeren 1812.

Smith hadde fått innvilget sitt stipend, og Flor hadde grepet sjansen til å følge med. Utover våren ble det klart at Peter Deinboll ville slå seg sammen med dem på ekspedisjonen. Da nyss om reisen nådde København, grep også Joachim Frederik Schouw anledningen. Siden han var den eneste som hadde fått støtte til reisen, påpekte Smith at de tre andre viste ”en videnskabelig Nidkjærhed og vedholdende Anstrengelse, der under saa ublide Omstendigheder fortjener dobbelt Tak og Berømmelse” (Etter Munthe 2004: 127f).

Smith bodde i København, men umiddelbart etter at han fikk innvilget søknaden, reiste han hjem til Norge for å ordne med forberedelsene. Da han kom til sin hjemby Drammen, hadde vinteren ennå ikke sluppet

taket, og det så den heller ikke ut til å gjøre med det første. Han begynte å bli bekymret for om reisen overhodet kunne gjennomføres. Turen skulle nemlig bringe de reisende høyt opp i fjellene, og der lå det fremdeles sne. Men våren og sommeren kom plutselig, og alt kunne fortsette som planlagt.

Smith reiste så inn til Christiania, der han blant annet skaffet seg et introduksjonsbrev fra Regjeringen, som han kunne vise lokale embedsmenn og bønder for å være sikker på å få hjelp av dem underveis. Flor var like opptatt med sine reiseforberedelser, men de to fant likevel tid til å treffes for å botanisere sammen noen dager i egnen rundt Christiania. Blant annet besøkte de åsene rundt Bogstad.

Snart reiste Smith tilbake til Drammen, der han ventet på at Joachim Frederik Schouw skulle komme. Flor avtalte med Smith og Deinboll at de skulle treffes igjen på Kongsberg den 19. juli. Det var bare to år siden den store bybrannen som hadde rammet hele Vestsiden og fullstendig ødelagt nærmere seksti hus, og det preget sikkert atmosfæren i byen. De fire reisekameratene møtte hverandre som avtalt på Kongsberg, dit Flor hadde reist over Eiker, og ”excurrede deromkring” i en tid; det var flere spennende områder å botanisere i rundt byen. Her var ”den gandske botaniske Kohort” invitert til professor Jens Esmark, ”som maaskee følger os et Stykke ind i Tellemarken” (Dahl 1895: 51). Esmark (1763 – 1839), som senere ble professor

Fortsettelse side 29

FLORAATLAS FOR TELEMAR 2004

Bjørn Erik Halvorsen

For året 2004 ble det rapportert inn 210 funn til Floraatlaskomiteen. 45 av disse var bekreftelser av eldre funn. De fordelte seg på 100 ulike arter/underarter. De mest "populære" artene var dette året bergfrue *Saxifraga cotyledon* med 9 innmeldinger, rødsveve *Hieracium aurantiacum* ssp. *carpathicola* med 9 innmeldinger, strandvortemelk *Euphorbia palustris* med 8 innmeldinger og lodnestarr *Carex hirta* med 7 innmeldinger.

Innmeldingene fordelte seg på disse kommunene:

Kommune	Ant. innmeldinger
Bamble	59
Porsgrunn	50
Tinn	28
Skien	27
Kragerø	22
Vinje	10
Seljord	6
Siljan	3
Bø	3
Drangedal	2

De ivrigste innmeldere var dette året Trond Risdal med 66 funn, TBF med 62 funn og Østlandsavdelingen med 34 funn. I alt har innmeldingene kommet fra 15 personer/foreninger.

Interessante funn:

Dansk skjorbuksurt *Cochlearia danica*

På TBFs tur til Jyplevikodden (Bamble) ble det funnet mye dansk skjorbuksurt. I Telemark er denne arten bare kjent fra Jomfruland og Krogshavn ved Langesund.

Gråbergknapp *Sedum hispanicum*

På Østlandsavdelingens ukestur var man en dag ved Vemork. Da fant man gråbergknapp i grusen på en av oppfyllingsplassene på nedsiden av bilveien til Industrierbeidermuseet. Det er uvanlig å finne denne arten så langt inne

i landet. Funnet ble også verifisert på Østlandsavdelingens ukestur i 2005. Hvordan den er kommet dit, forblir et mysterium.

Mellomlusern *Medicago sativa* ssp. *x varia*

Mellomlusern ble funnet i krysset Mælagata/Gjerpensgate i Skien. I Skien er den bare kjent fra kornsiloen på Bøleveien. Dette er fjerde funnsted for lusern-arter i Telemark. Lokaliteten langs sykkelstien i Fjordgata på Herøya har f.eks. vært stabil i mange år.

Fôrtiriltunge *Lotus pedunculatus*

Fôrtiriltunge ble funnet ved stien mellom Havna og Varden på Hydrostranda i Bamble. Dette er første rapport av denne planta i Bamble. Den er tidligere kjent fra Skien, Porsgrunn, Kragerø og Drangedal. Vanligvis er den blitt funnet i veikanter, men denne gang bar funnstedet mer karakter av skogsterreng.

Sørlandsvikke *Vicia cassubica*

Sørlandsvikke ble funnet i lia under Bryggefjell (Lifjell) i Bø kommune. I Telemark er denne planta bare tidligere kjent fra kystkommunene. Funnet er beskrevet i Blyttia 1/2005 av Bjørn Steen.

Vårvikke *Vicia lathyroides*

Vårvikke ble funnet på Breisand i Bamble. I Telemark var den tidligere bare kjent fra lokaliteter i Kragerø. Det er 20 år siden den sist ble rapportert i Telemark da den ble funnet på utsiden av hovedgården på Jomfruland.

Askerstorkenebb *Geranium pyrenaicum*

Askerstorkenebb ble funnet ved Brevikstrand, langs veien mot Ivarsand, i Bamble. Dette er første rapport av denne planta i Bamble. De nærmeste kjente lokalitetene for denne planta var fra før flere lokaliteter i Kragerø og Gravastrand i Porsgrunn.

Villkornell *Swida sanguinea*

Villkornell ble funnet på Jønnevall golfbane. Dette er første innrapportering av denne planta i Skien. Den er fra før kjent fra lokaliteter i Porsgrunn og Bamble.

Villgulrot *Daucus carota*

Villgulrot ble funnet langs Gregorius Dagssøns gate på Bølehøyda i Skien. Det er første gang denne planta er rapportert inn i Skien. Tidligere var den kjent fra lokaliteter Bamble, Porsgrunn og Tokke.

Dansk skjorbuksurt *Cochlearia danica*
Foto Norman Hagen

Sørlandsvikke *Vicia cassubica*
Foto Kristin Vigander

Gråbergknapp *Sedum hispanicum*
Foto Torgny Roosvall

Vårvikke *Vicia lathyroides*
Foto Kristin Vigander

Førtirltunge *Lotus pedunculatus*
Foto Norman Hagen

Askerstorkenebb *Geranium pyrenaicum*
Foto Kristin Vigander

Villgulrot *Daucus carota*
Foto Norman Hagen

Svartsøtvier *Solanum nigrum*
Foto Kristin Vigander

Søterot *Gentiana purpurea*
Foto Kåre Homble

Ormehode *Echium vulgare*
Foto Kristin Vigander

Vadderot *Phyteuma spicatum*
Foto Tove Hafnor Dahl

Ullborre *Arctium tomentosum*
Foto Kristin Vigander

Rødsveve *Hieracium aurantiacum*
Foto Norman Hagen

Kåltistel *Cirsium oleraceum*
Foto Norman Hagen

Taglstar *Carex appropinquata*
Foto Norman Hagen

Knortestarr *Carex otrubae*
Foto Kristin Vigander

Englodnegras *Holcus lanatus*
Foto Kristin Vigander

Krøll-lilje *Lilium martagon*
Foto Tove Hafnor Dahl

Silkebygg *Hordeum jubatum*
Foto Einar Værnes

Fuglestjerne *Ornithogalum angustifolium*
Foto Kristin Vigander

Søterot *Gentiana purpurea*

TBF fant søterot under Øysteinnatten på Lifjell i Bø kommune. Det er interessant at planta blir funnet så langt syd i fylket. Høyere opp i fylket er den derimot svært vanlig.

Ormehode *Echium vulgare*

Ormehode ble funnet ved Atrå i Tinn. Ormehode er vanlig i de kystnære områdene i Telemark, men det er spesielt å finne den så langt inne i fylket.

Svartsøtvier *Solanum nigrum*

Svartsøtvier ble funnet ved bussholdeplassen ved Herøya industripark. Dette er andre funn av denne planta i Porsgrunn. Tidligere er den kjent fra Albretsens butikk i Brevik. Ut over dette er den i hovedsak kjent fra Kragerø i vårt fylke.

Vadderot *Phyteuma spicatum*

I Norge er vadderot bare kjent fra Telemark. På Østlandsavdelingens ukestur ble den funnet ved Gvepseborg (Tinn), Øvre Frøystul (Tinn) og Møsvannsdammen (Vinje).

Ullborre *Arctium tomentosum*

Ullborre ble funnet på Borgestadholmen (Skien). Det ble også funnet krysningsen mellom storborre og ullborre på stedet. Denne lokaliteten er dessverre allerede ødelagt av et boligprosjekt. Dette var fjerde funn av ullborre i Telemark. Den er fra før kjent fra kornsiloen på Bøleveien (Skien), bussholdeplassen på Meen (Skien) og Breidablikkbakken (Porsgrunn).

Kåltistel *Cirsium oleraceum*

Kåltistel ble funnet i krysset Mælagate/Gjerpensgate i Skien. Den har trolig fulgt med jordmasser som er benyttet i veirabattene. Fra før er den bare rapportert inn fra Heistad skole i Telemark.

Rødsveve *Hieracium aurantiacum* ssp. *carpaticola*

På Østlandsavdelingens ukestur ble det funnet en del rødsveve i Tinn og Vinje. Et overraskende funn var det når den ble funnet langs gamle rv. 36 ved Hanesbakken (Skien).

Taglstarr *Carex appropinquata*

Taglstarr ble funnet i kanten av Hei-banen, Porsgrunn. Taglstarr er kjent fra lokaliteter i Porsgrunn fra før, f. eks. på Håøya, men denne lokaliteten var likevel overraskende.

Knortestarr *Carex otrubae*

Knortestarr ble funnet i Paradisbukta på Håøya. Knortestarr er kjent fra en rekke lokaliteter i Kragerø og et par lokaliteter i Bamble. Men dette er første gang knortestarr er rapportert fra Porsgrunn.

Englodnegras *Holcus lanatus*

Englodnegras ble funnet på Breisand (Bamble), Skolebukta på Håøya (Porsgrunn) og Borgestadholmen (Skien). Englodnegras var kjent fra en rekke lokaliteter i Kragerø og Bamble, pluss fra Lårdal. I Porsgrunn var den bare kjent fra et funn på Mule, mens den aldri før var rapportert fra Skien.

Stivsvingel *Festuca trachyphylla*

Stivsvingel ble funnet i Paradisbukta på Håøya. Dette er første registrering av denne grasarten i Floraatlas for Telemark, men Lids flora sier at den også er samlet i Kragerø. Lids flora hevder også at den trolig i stor grad er forbigått, og dermed underrapportert, i og med at den er så lik rødsvingel.

Silkebygg *Hordeum jubatum*

Silkebygg ble funnet ved Borgestad fabrikk. Silkebygg fins i store mengder ved industrianleggene på Herøya. Den har spredd seg til stadig nye områder i Porsgrunn. Funnet på Borgestad fabrikk var første funn av denne grasarten i Skien.

Andre interessante funn

Det er også gjort interessante funn av arter som ikke registreres systematisk som floraatlasarter.

Krøll-lilje *Lilium martagon*

Forvillet krøll-lilje ble funnet på Åsstranda i Porsgrunn.

Fuglestjerne *Ornithogalum angustifolium*

Forvillet fuglestjerne ble funnet på Kjørstad i Bamble.

Fortsettelse fra side 20

ved universitetet i Christiania, var overbergamtsassessor på Kongsberg, samt en ivrig og dyktig mineralog. Tidligere hadde han vært Christen Smiths lærer på Bergverksseminaret i byen, og Deinboll kjente ham godt fra sin tid som huslærer på Eiker. De

Peter Vogelius Deinboll (1783 – 1874)

tre må ha hatt mye å snakke om da de traff hverandre på Kongsberg.

Esmark kjente godt ruten de fire botanikerne hadde valgt innover Telemarksfjellene. To år tidligere hadde han selv oppdaget Rjukanfossen, og hadde skrevet en artikkel om den i *Topographisk-statistiske samlinger*. Han anslo at fossens frie fall måtte være hele 452 alen, og at den derfor var ”det høieste

af alle bekjendte Fossefald, ikke alene i Europa, men endog i hele Verden”. Kongen ble umiddelbart grepet av fortellingene om fossens enorme velde, og ville straks vite om ”dette Vanddrag ikke skulde kunne frembyde nye Leilighed til almennyttige store Værkers Anlæg og Drift” (Øverland 1909: 197). Det tok likevel hundre år før man kunne temme fossen og anlegge vannkraftverket. Rjukan var naturligvis lagt inn på botanikernes reiserute. De kunne ikke la være å besøke verdens høyeste vannfall når det lå på veien.

Nå var det meningen at Smith, Flor, Deinboll og Schouw skulle gå til Tinn og Gausta, se Rjukanfossen, og dra videre til ”den bekiendte Skytar Fossen” og så langt de kunne nå inn i fjellene. Her skulle Flor og Deinboll snu og reise hjem igjen, siden de ikke hadde noen støtte til ekspedisjonen. Smith og Schouw skulle imidlertid fortsette over Rauland og Haukeli til Hardanger for å undersøke Folgefonna. Derfra skulle de reise over Kinsarvik til Bergen, og så skulle de følge postveien over Filefjeld og Valdres tilbake til Christiania.

Finansielle og fagpolitiske uenigheter var ikke de eneste vanskelighetene som møtte de reisende. Flor vier den dårligere sommeren og det elendige været som fulgte de reisende under hele ekspedisjonen mye plass i sin beskrivelse av reisen, antagelig fordi det tvang ham til å avbryte turen tidlig. ”Aldrig”, konstaterer han, ”kunde Norge blive straffet med et

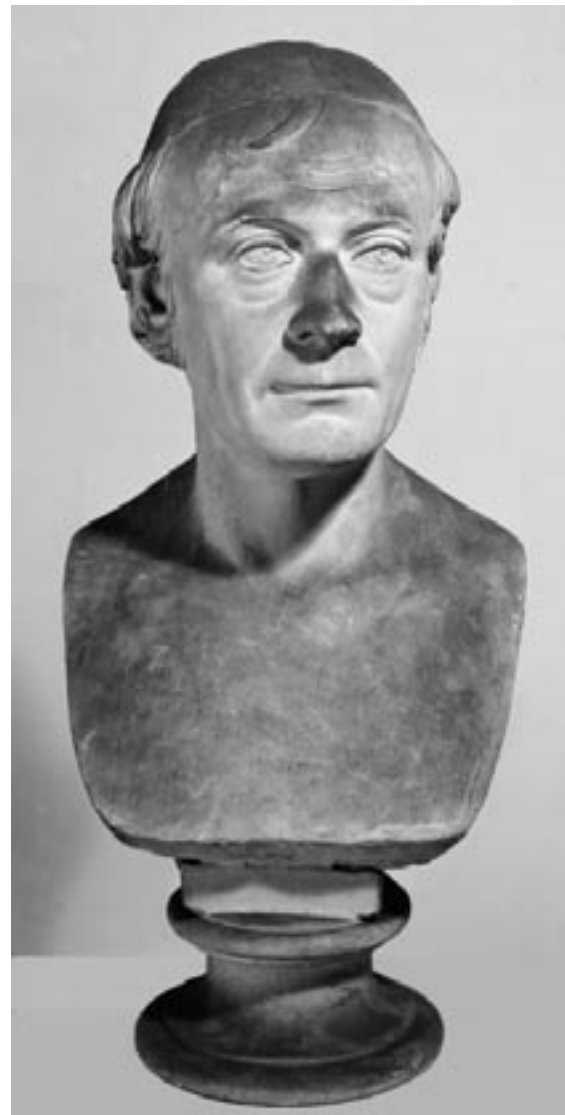
haardere Aar end dette.” Våren hadde vært uvanlig lovende, men det gode været holdt ikke. Ikke bare hadde regnet ødelagt mye for vegetasjonen som de fire botanikerne skulle studere, men den

qvælende, vaade Sommer; qualte ogsaa tildeels vor Jagttagelses- og Arbeids-lyst; ligesom den og indhyllede i et bestandigt Skyehav alle Legemer, som vi vilde betragte; og gjorde os, som for det meste i hine Egne levede i et Bad af Regndraaber og Vanddunster, uskikkede til at sandse og raisonere og slutte som vi burde, af den naturlige Grund, at vi ikke vare dannede eller vante til at leve i Vandet (Flor 1813: 39).

Regnet hadde også ødelagt kornhøsten, og den engelske handelsblokaden hindret import av matvarer fra utlandet. Vinteren kom tidlig og overraskende, og Napoleons soldater frøs ihjel på vei tilbake fra Moskva. Året etter var kornmagasinene tomme, og det fantes knapt såkorn. Fortellingene om dette store uåret levde videre i mange generasjoner. ”Man frygte for at hvert 4de eller 5te Menneske vil komme til at døe af Sult i visse Egne”, fortalte Flor senere sin venn Schouw. ”De kjøre 30 – 40 Mile, for at finde Korn, og faae næsten Intet” (Brev fra Flor til Schouw 12.4.1813, i Botanisk centralbibliotek (BCB), Kbh.). Det var med andre ord ualminnelig vanskelige forhold å

reise under. Reisen foregikk dertil til fots, og de fire vennene måtte overnatte under åpen himmel, eller snarere under regnskyene.

Fra Kongsberg gikk reisen over den imponerende Jonsknuten, som

Joachim Frederik Schouw (1789 – 1852)

Deinboll tidligere hadde undersøkt sammen med Martin Vahl. Derfra dro reisekameratene videre til Telemark, og etterhvert nådde følget Tinn, ”uden synderlig anden Høst end bestandig vaade Trøyer, med de

mavre Aspecter som snedekte Fielde i Baggrunden lovede os.” Her skilte de lag en stund. Smith og Deinboll undersøkte fjellene i nærheten, mens Flor og Schouw dro rett til Gausta, der de møtte de andre igjen noen dager senere. Den 29. juli besteg alle fire sammen Gaustatoppen i snedrev. ”På disse Fielde som overalt siden”, forteller Smith, ”mindede Levningerne fra det forrige Aars Vegetation om en overordentlig Frodighed og kontrasterede sørgelig mod dette Aars Dvergplanter” (Dahl 1895: 56).

Turen gikk siden ned gjennom Gaustadalen, der de stoppet for å se Rjukanfossens ”skrækkelig styrtende Fald”, som Flor beskriver det, fra flere sider (Flor 1813: 39). Botanikerne ble også begeistret for området rundt Møsvann, der de fant noen spennende kryptogame planter. Ved Vojen ved den øverste enden av vannet – trolig Vågen ved nordbredden – forlot Flor og Deinboll de to andre for å vende tilbake til Christiania over Kongsberg. Turen hadde vært en påkjenning for alle de reisende, men Flor hadde hatt størst vanskeligheter. ”Schouw”, forteller Smith, ”viiste sig som en botanisk Helt. Flor derimod tabte allerede paa Fieldene i Tellemarken sin Snaksomhed og Tilsidst gandske Mælet” (Dahl 1895: 56). Han var blitt utslitt av den strevsomme turen. Han og Deinboll skulle ha fulgt med et stykke videre innover fjellene, men planene ble skrinlagt og turen avbrudt.

Før Deinboll og Flor tok avskjed med de andre, skar Flor og Christen

Smith sine navn inn i barken på en stor gran i nærheten av Møsvann. Fire år senere ble granen visstnok truffet av lynet og splintret i en heftig vinterstorm. I ettertid fantes det noen som så dette som et tegn på begge botanikerenes tidlige død. Historien om ekspedisjonen til Gaustad og innover var nemlig ikke ukjent i Christiania. Smith døde i 1816 under en ekspedisjon på Kongoelven, og Flor druknet seg fire år senere i Bjørvika. Conrad Nicolai Schwach benytter seg for eksempel av dette motivet i sitt minnedikt over Martin Richard Flor.

Han, som siden drog til Congos Strand, Steeg eengang med Dig til Goustads Tinde. Skar sit Navn med dit i samme Gran Til den broderlige Vandrings Minde. Granen sank for Vinterstormens Harm, Og paa fjerne Kyst din Broder døde; Træt Du styrted' Dig i Dødens Barm, Gik, din broderlige Ven at møde. (Schwach 1837ff: I, 209)

Christen Smith og Joachim Frederik Schouw reiste nå videre over Hardangervidda til Hardanger og Folgefonna, som ble grundig undersøkt. De gikk over breen, ned i Kvinnherrad, og botaniserte i fjellene deromkring, før de kom til Bergen. Her ble de noen dager, før de i ”stormende Uveyr” dro utover mot havet og de ”yderste Havskiær”. Nå håpet de på å rekke en utflukt til Jostedalsbreen før sneen ville gjøre det for vanskelig, og turen fortsatte

derfor til Sogn. Hjemveien ble lagt over Filefjell – der de måtte gå i sne til knærne – og Valdres. Den siste fjellutflukten gjorde de i områdene rundt Slidre.

De fire botanikerne holdt kontakten etter ekspedisjonen. Schouw inviterte endog noen år senere Flor med på en ny ekspedisjon i den norske fjellheimen. Men ”Desværre!”, måtte Flor svare ham, ”jeg er saa bunden at jeg ei kan besøge Thronfjeldet; uagtet jeg havde Raad og Lyst” (Brev 10.12.1815, BCB). Julen 1812 tilbragte Flor, Smith og Deinboll sammen, formodentlig hos Deinboll i Drammen, der de undersøkte insekter. Smith måtte også sende inn en rapport om turen til Selskabet for Norges vel. Etter at julen var over, oppsøkte han Flor, og fikk utvilsomt god hjelp med arbeidet. Utpå nyåret var Smith på besøk hos ham i hans leilighet i Tollbugata hele tolv timer i strekk. Flor kunne sikkert hjelpe ham med fremstillingen slik at den ville falle i Selskabets smak. Smith ”arbejder nu af fuld Kraft paa sin Indberetning”, kunne Flor fornøyd fortelle Schouw i et av sine brev (3.3.1813, BCB). Ifølge ham skal innberetningen ha vakt stor oppsikt i selskapet, og skal ha vært avgjørende for utbetalingen av de resterende stipendmidlene. Det var imidlertid ikke på grunn av det økonomiske innholdet. Det var så godt som fraværende.

Denne store fjellreisen i 1812 kom til å få stor betydning for flere av deltagerne. For Christen Smith ble den avgjørende for hans ry som botaniker, og uten denne og

reisen året etter, ville man knapt ha ment at han hadde nok erfaring til å få det botaniske professoratet ved det nyopprettede universitetet i Christiania. Da han ble ansatt, inngikk han en avtale med universitetet om å reise noen år i utlandet for å skaffe seg kontakter, men som kjent vendte han aldri tilbake. På samme måte var reisen med på å kvalifisere Flor som hans ettermann.

Ekspedisjonen ble ikke mindre viktig for Schouws faglige utvikling. Han ble fascinert av vekstgrensene i den norske fjellheimen, og reisen la dermed grunnlaget for hans interesse for plantegeografi. Siden ble han en av pionéerene på feltet med avhandlingene *Grundtræk til en almindelig Plantegeografi* og *Plantegeografisk Atlas* fra 1822-23.

Deinboll ble aldri ansatt som botaniker, men står alene for den største andelen planter innsendt fra Nordnorge i sin levetid, la grunnlaget for kunnskapen om Østfinnmarks flora, og har fått æren for å ha vakt interessen for Norges arktiske natur overhodet.

Dessverre kom mye av samlingene og notatene Flor og Schouw hadde samlet under reisen bort. Schouw mistet både en kasse med innsamlede planter og sin tegnebok fra turen et eller annet sted på tilbakereisen til København. Flor lette etter de bortkomne tingene i Christiania, men kunne bare beklage at ingen av delene var å finne noe sted. ”De fik formodentlig ikke engang berget Deres Reisebemærkninger”, spør Flor ham derfor, ”og ikke heller vore

Optegnelser over Vegetationen i Tind og ved Goustad?" (Brev 7.2.1813, BCB). Heldigvis forteller Flor (1813: 40) litt om plantefunnene. Blant de mer bemerkelsesverdige artene som ikke ennå var avbildet i *Flora danica* var:

Schoenus fuscus = *Rynchospora fusca* = Brunmyrak
Agrostis alpina = *A. mertensii* = Fjellkvein
Arundo sylvatica = *Calamagrostis arundinacea* = Snerprørkvein
Tillaea aquatica = *Crassula aquatica* = Firling
Rosa majalis = Kanelrose
Caulina fragilis = *Najas marina* = Stivt havfruegras. [Denne arten vokser i brakkvann og den ble ved en annen anledning samlet av Chr. Smith i Kristiansand (Blytt 1861:372)]
 Flere arter av starr (*Carex*)
 Mange arter av moser (*musci*)
 Mange arter av lav (*lichenes*)

Av tidligere ukjente arter i Norge fant de blant andre:

Eriophorum capitatum = *E. vaginatum* = Torvull
Myosotis deflexa = *Lappula deflexa* = Hengepiggrø
Juncus sylvaticus = *J. alpinoarticulatus* = Skogsiv
Nymphaea pumila = *Nuphar lutea* = Gul nøkkerose (Vannlilje)
Cheiranthus alpinus = *Erysium hieracifolium* = Berggull
Bunias orientalis = Russekål

Av nye arter i Norge blant annet noen som hørte til slektene:

Moser (*Splachnum*, *Grimmia*, *Weissia*, *Dicranum*)
 Lav (*Parmelia*, *Lecidea*)
 Havsalat (Grønnalge, *Ulva*)

Det meste av materialet som ble samlet på reisen havnet hos Christen Smith. Han trengte det for å skrive reiseinnberetningen til Selskabet for Norges vel, men hverken Flor eller Schouw fikk utlevert sine andeler av plantene før Smith reiste ut i verden. "Uagtet", som Flor skriver irritert, "jeg purrede ham Snese Gange. – Han reiste og jeg fik Intet." Da to år var gått siden Smith reiste, og han ennå ikke viste tegn til å vende hjem, gav Flor opp håpet om å få noen planter fra fjellturen. "Det Løfte", forteller han Schouw, "at faae en Samling Doubletter efter vor fælleds Fjeldreise, af Smith, blev til Luft" (Brev fra Flor til Schouw 7.2.1813, BCB).

Faglig sett var det ikke de botaniske resultatene av reisen som vakte mest oppsikt. Professor Hornemann i København omtalte siden ekspedisjonen som "en Fjeldtour, der var forbunden med mange Vanskeligheder og gav især af Cryptogamer en meget rig Høst, men som især var mærkelig derved, at Norges vestlige Isbræer bleve undersøgte" (Hornemann 1815). Breene var frem til dette nesten helt ukjente. Året etter Smiths død plukket Flor frem hans innberetninger fra reisen, og publiserte dem i Selskabet

for Norges vels *Topographisk-statistiske Samlinger* (1817) under titlene ”Nogle Iagttagelser, især over Isfjeldene (Gletscher), paa en Fjeldreise i Norge 1812 af Professor Chr. Smith” og ”Høide-Observationer

med Barometeret i Norge, igjennem Sommeren 1812”. Selv fortalte han om reisen i boken *Bidrag til Kundskab om Naturvidensbens Fremskridt i Norge* (1813/1965).

Mange takk til Anders Langangen som har identifisert de latinske plantenavnene i Flors funnliste.

Trykte kilder og litteratur

Blytt, M. N.: *Norges Flora eller Beskrivelser over de i Norge vildtvoxende Karplanter*, Christiania 1861.

Budstikken, Christiania 1812.

Dahl, O.: ”Breve fra norske botanikere til prof. J. W. Hornemann”, i *Archiv for matematik og naturvidenskab*, bd. 17, Kristiania 1895.

Flor, M. R.: *Bidrag til Kundskab om Naturvidenskabernes Fremskridt i Norge*, Christiania 1813.

Hasund, S.: *Det kgl. selskap for Norges vel*, Gjøvik 1941.

Hornemann, J. W.: ”[Anmeldelse av] Bidrag til kundskab om naturvidenskabens fremskridt i Norge”, i *Dansk litteratur tidende*, København 1815.

Munthe, P.: *Christen Smith. Botaniker og økonom*, Oslo 2004.

Schwach, C. N.: *Samlede digte*, Christiania 1837 – 1846.

Øverland, O. A.: *Det kgl. selskap for Norges vel*, Kristiania 1909.

Utrykte kilder

Brev fra M. R. Flor til J. F. Schouw i Botanisk centrallibroték (BCB), København.

TUR TIL SKULHOMMEN

Helge Kiland tekst og foto

Arrangementet Villblomanes dag i Fyresdal var i år lagt til Skulhommen i Kilegrend. Skulhommen er øvste delen av ein dal som gjeng vidare nedover i Ervedalen i Nissedal kommune. Bekken frå Skulhomtjønnane renn ut i Nisseråne mellom Tjønnefoss og Treungen. For å kome inn i Skulhommen reiste me inn skogsbilvegen forbi Kiland langs Kilåne til Mjåvatn. Herifrå var det en times gange inn til målet for turen.

I Skulhommen er det lite spor etter menneske. Her er verken vegar, hytter eller kraftliner. Det er også vanskeleg å finne spor etter noko form for skogsdrift. Spor etter reinsdyr, rådyr og elg er det derimot mykje av. Også bjoren har sett spor etter seg, med kanalar, dammar og

Bjoren prøvar seg stadig på dei store ospene

hytter. Dammane er blitt biotopar for stokkender, krikkender og skogsnipe. I granleggene finst ringar etter tretåspetten, og i dei grove ospene har flaggspett og kjøtmeis reir. Her er også observert dvergspett, og i går kom fiskeørna siglande rett over fjellet her.

Læger av lønn med ryemose, lungenever og sølvnever. Forfatteren til venstre

I liene er det grov gran, osp og furu. Og i ei sørvendt li innunder ein bratt fjellhamar finst også edellauvskog. Her er det mykje alm, og i skogbotnen kryr det av små almetre som vil opp. Også hassel, lønn og krossved finn me her ca 550 moh. Ute på lyngrabbane og myrane finst det i same høgda også dvergbjørk. Ein heller uvanleg kombinasjon på eit ganske avgrensa område.

Mange av trea er gamle. Det er rikeleg med læger av både gran og osp. Tidlegare er det funne granrustkjuke og rustdoggnål her. Det fann me ikkje nå, men både osp, rogn, lønn og alm hadde rikeleg med lungenever og også ein del sølvnever.

Rosett med taggbregne

Begge artar ein indikasjon på stabile økologiske tilhøve over lengre tid. Olavsstake er ein anna slik indikator på lang kontinuitet, denne gongen i granskog.

Me stoppa opp ved mange meir trivielle artar, som kjenneteiknar fattig vegetasjon i myr, hei og barskog. Fleire av dei har hatt stor nytteverdi, og erfaringar blei utveksla om både bruk og lokale namn. I lia innunder fjellet skifta vegetasjonen karakter, og mest alle dei typiske rike artane blei notert. Her var både turt, kvitsoleie, myske, sanikel, kratthumleblom, skogstjerneblom, skogmarihand, sumphaukeskjegg, kvitbladtistel, stormarimjelle, kranskonvall, trollbær og firblad.

Den sørvendte lia med grov osp, alm, lønn og hassel

Her fanst også grasartane hengeaks, skogsvingel og myskegras, som alle er indikatorar på god jord og gode veksttilhøve. Taggbregna, med sine flotte rosettar, og den kraftige og blanke ormetelgen blei lagt merke til. Her fann me også engtjæreblom. Det er ein meir austleg art, som også finst på austsida av Nisser og i Vrådalen. Men i Fyresdal veit me ikkje om andre stader.

Ånund Libjå med kvitsoleie

Det var bare 8 deltakarar på turen, som varte i 5 timar. I samarbeid med idrettslaget var turen gjort godt kjent med eigne oppslag og med kunningering i Kommuneinformasjonen og i Kilegrend grendelag. Kanskje var det veret, med regn i frå morgonen, eller knotten som gjorde utslaget. Men regnet stilna av før me drog, og knotten var stort sett ikkje verre enn at me heldt ut. Det blei ein fin tur.

RU ELLER SKRINN – TO VÅRPLANTER

Norman Hagen tekst og foto

Det er 20. april i Kragerøskjærgården, og jeg skal ut for å klippe nyperoser (eller er det steinnype den kalles?). Må ha åpen sti fra hytteterrassen og bort til knausen. De høye rosestilkene er for tykke til å klippes med havesaks – må bruke sag. Jeg bruker de tykkeste som brensel, men må jo skrape bort tornene. På hytta har man tid til sånt.

Nå er jobben gjort, og det er mulig å gå bort til knausen uten å bli hengende fast.

På den grunne, tørre jorda vokser det stemorsblom og bitterbergknapp, og i bergsprekkene vokser olavsskjegg og svartburkne. Utover våren og sommeren kommer engtjæreblom,

storblåfjær, mattesveve (eller hårsveve), harekløver, kattedot og torskemunn. Bratteste delen av knausen er dekket av et teppe med melbær. Den står i blomst nå. Hvite blomster med litt rødfarge ytterst. I dypere jord nedenfor knausen kommer nattfiol – syv planter sist sommer.

Heisann! Her er det noe nytt! Masse hvitblomstrende planter. Disse har jeg ikke lagt merke til tidligere år. Kanskje de er nye av året? Ser ut som en hel skog av små planter. De har en bladrosett nederst. Jeg har hørt om denne planten før; de lager bladrosett om høsten og er klar til å skyte opp en stengel for så å blomstre tidlig

En skog av vårskrinneblom *Arabidopsis thaliana*

Vårskrinneblom har hele kronblad

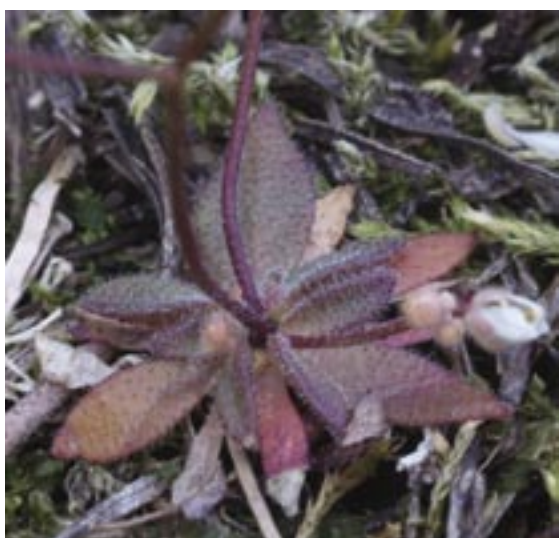
Vårskrinneblom har lange skulper

Vårrubblom har delte kronblad

Vårrubblom har korte skulper

Vårrubblom rosett

Vårskrinneblom rosett med Y-hår

på våren mens jorden ennå er våt. Men hva var navnet? Inn for å søke i naturleksikonet. Der er de vanligste plantene avbildet – hver farge for seg. Blikket trenger bare sveipe over to sider med hvite arter. Tar mye lengre tid å bla gjennom floraen fra perm til perm. Jeg fant den! Vårubloom. Ut igjen for å ta bilder. Plantene har skulper som er lange som franskbrød – men skulpene var vel ikke slik på tegningen i boka? Er det flere arter som ligner på hverandre?

Nå minnes jeg at Trond Risdal – på en tidlig vårtur – sa noe om å skille to arter ved å se om de hadde lange eller korte skulper? Nytt søk i naturleksikonet. Der finner jeg nå vårskrinneblom. Den lager også bladrosett om høsten. Den har lange skulper. Den blomstrer i mai-juni i følge boka, men det er jo tidlig vår i år.

Da er det vårskrinneblom jeg har på knausen min og ikke vårubloom.

På stien opp fra brygga til Stavnes gård så jeg slike planter noen dager tidligere. Husker at jeg lurte på om det var to arter, for det var mange store og mange små, og noen middels store. Jeg drar ned dit for å sjekke saken. Der finner jeg begge artene – vårskrinneblom og vårubloom. Noen steder står de sammen. Nå kan jeg studere forskjellene og ta bilder av detaljene. En båt går forbi utpå fjorden. Lurer de på hvorfor det ligger en person langstrak på stien? De har sikkert sett botanikere i aksjon før.

Etter denne grasrotstudien er konklusjonen min at det er lett å se forskjell på disse to vårplantene –

spesielt når man har begge foran seg. Fasongen på skulpene er dramatisk forskjellig. Det er en grei måte å finne ut om man har funnet den ene eller den andre.

Vårskrinneblom er større enn vårubloom, som bare er 5-10 cm. Den har tykkere og høyere stengel. Stengelen er grønn, og den er hårete på nedre halvdel. Vårubloom har tynn, rødaktig stengel med lite hår. Vårskrinneblom har blad på stengelen – det har ikke vårubloom. Vårskrinneblom har lange tynne skulper, mens vårubloom har hjerteformede skulper. Begge har fire kronblad, men hos vårubloom er de delt nesten helt ned slik at det kan se ut som de har åtte kronblad. Begge er ettårig og begge tilhører korsblomstfamilien.

Vårskrinneblom har bladrosetter som er større enn hos vårubloom, og de har en type hår som betegnes som Y-hår. Jeg tror at jeg neste vår skal kunne skille dem fra hverandre – og jeg håper også at jeg skal huske navnene på dem – vårskrinneblom *Arabidopsis thaliana* og vårubloom *Erophila verna* (den kalles også *Draba verna*).

Men man må være tidlig ute for å se dem i blomst – i midten av mai er det som regel for sent.

FEM FORVILLEDE LØKVEKSTER KNAPT NEVNT I LID & LID (2005)

Anders Often tekst og foto, NINA, Gaustadalléen 21, 0348 NO-Oslo anders.often@nina.no

Det er hundrevis av løkvekster som brukes i hagebruket og som holder seg pent på plass der de er plantet i bedene sine innenfor hagegjerdet. Men med økende sortiment av kulturvekster vil det også stadig komme nye arter på rømmen. Dette er jo spennende å finne ut av, men samtidig kan forvillede hageplanter lett ta overhånd og bli et problem der de fortrenger naturlig vegetasjon. Noen slike vekster fortjener derfor å bli svartelistede (Gederaas et al. 2007). Men dette gjelder så langt knapt ulike typer krokus, tulipan og scilla m.m. som man kan finne i gamle parker, herregårdshager og friområder nær boligstrøk.

I Sverige og England er dette elementet av svakt forvillede hageplanter stort, og man kan i gamle landskapshager og slottshager finne en mengde gamle kultivarer av gamle prydplanter. I Norge er det færre gode lokaliteter. Våre gamle botaniske hager – spesielt Tøyenhagen i Oslo og arboretet på Milde i Bergen er gode unntak.

Et annet sted man kan se mange av disse mer eller mindre forvillede vårplantene er i parken som omkranser de gamle bygningene på UMB – Universitetet for Miljø og biovitenskap (tidligere NLH på Ås). Her er det mange flotte gamle trær og fine samlinger av busker og stauder.

Om våren er det også en praktfull løkblomstring. Her kan man også i tillegg til flotte bed gå på skattejakt og finne de fleste av de forvillede vårplantene som er funnet i Norge. De siste år har jeg sammen med Øystein Ruden sett litt ekstra etter om det kunne la seg gjøre å finne noen flere forvillede arter enn de som er nevnt i Lid & Lid (2005). Vi har funnet fire stykker pluss én som bare så vidt er nevnt (Often & Ruden 2006). I denne notisen vil funn av disse fem artene kort beskrives. Alle fem er ganske sikkert opprinnelig med hensikt innført som hageplanter, og de er siden forvillet i parken. Funnene er belagt ved Hb O.

1. *Crocus autumnale* Høstkrokus

I 2005 var det dårlig blomstring, med kun noen få individer på den SV-vendte bakken V for Boksmia, ca. midt i Høgskoleparken og på nordsiden av Svanedammen. I begynnelsen av oktober 2006 var det derimot hundrevis av høstkrokus her. Blomstene er lyseblå, ganske langstrakte og spinkle. Sammen med tidløs *Colchicum autumnale* som også så vidt er funnet forvillet i Høgskoleparken er høstkrokus den eneste høstblomstrende løkveksten her.

Høstkrokus minner noe om en tidløs, men den er spinklere, har

Crocus autumnale Høstkrokus

betraktelig kortere kronrør, og den har ikke samme gode duft. Arret er fjærformet, og blomsterbladene er tilspissede. I løpet av senhøsten og påfølgende vinter og vår modner frøet i kapselen som sitter dypt nede i jorda, i bunnen av det lange kronrøret.

Crocus chrysanthus Begerkrokus

Om våren vokser blomsterstilken og hever kapselen med de modne frøene opp over bakken slik at de kan spres av vind. Om våren er det blader, men disse visner på forsommeren. Til sammen er dette en svært egenartet livssyklus, som kun kan sammenlignes med livssyklusen til tidløs. Arten har vært kjent herfra en god del år i Høyskoleparken. Den er ikke funnet forvillet andre steder i Norden (Lid & Lid 2005, Mossberg et al. 2003).

2. *Crocus chrysanthus*

Begerkrokus

Kun forvillet i mispelkratt på nordsiden av Urbygningen. Dette er en blekgul krokusart med en lillabrun strek på utsiden av blomsterbladene. Det finnes svært mange snarlige krokusarter og krokuskultivarer så det må innrømmes at bestemmelsen er noe usikker. Begerkrokus er så vidt funnet forvillet i Sverige (Mossberg et al. 2003).

3. *Crocus x stellaris* Gullkrokus

Denne gullgule krokusen er kun funnet i syrindratt på nordsiden av Tivoli. Det var kun noen få individer, hvert med flere stengler. Løkene kan ha vært plantet her en gang for en del år siden og blitt stående igjen i krattet. Begerkrokus er så vidt funnet forvillet i Sverige (Mossberg et al. 2003).

4. *Crocus tommasinianus*

Snøkrokus

Denne søte lille lyseblå vårkrokusen vokser i grasbakken vest for Boksmia, i det samme området der det vokser

Crocus x stellaris Gullkrokus

høstkrokus. Den blomster svært tidlig om våren og minner om en spinkel høstkrokus. I motsetning til denne er arret kun tredelt (ikke fjærdelt), blomsterbladene er noe smalere og mer avrundete. Denne arten er fra før funnet forvillet i Bergen (Lid & Lid 2005).

Crocus tommasinianus Snøkrokus

5. *Erythronium dens-canis*

Hundetann

Den er kun funnet vest for Tårnbygningen, ca 60 m vest for Falsenstøtta under plantet bestand av storvingenøtt *Pterocarya fraxinifolia*. Det var én tett bestand på ca 1,5 x 3 m rett i nærheten av en forekomst av skogtulipan *Tulipa sylvestris*. Bladene er noe marmorerte. Kronbladene er sterkt tilbakebøyde. Navnet har den fått av den noe skjeve, gråbrune og

Erythronium dens-canis Hundetann

avlange løken som med litt godvilje kan ligne ei råttten hundetann.

Hundetann er noe brukt som hageplante, og den er beskrevet av Langeland (1995). Den er ikke nevnt i Lid & Lid (2005), men nevnt i Mossberg et al. (2003) som ”mycket

sällsynt kvarstående”. Hundetann er viltvoksende sør i Europa. I hagelitteratur er ”Hundetann” navnet for slekta *Erythronium* mens *E. dens-canis* ofte kalles ”europahundetann”. På svensk kalles den ”hundtannslilja” (Mossberg et al. 2003).

Kort kommentar

Er man så heldig å bo i nærheten av en stor gammel park eller gammel landskaphage kan det være

veldig spennende å gå på skattejakt etter mer eller mindre forvillede hageplanter. Grensene mellom gjenstående, forvillede, selvsprede og kultiverte kan være flytende, og parkbotanisering må sies å være en egen sport i grenseland mellom natur- og kulturhistorisk skattejakt. Som naturinteressert på parkbotanisering er det jo planter uten etikett eller klar tilhørighet som er det morsomste – samt ugras selvfølgelig.

Litteratur

- Gederaas, L, Salvesen, I., & Viken, Å. (red.). 2007. *Norsk svarteliste 2007 - Økologiske risikovurderinger av fremmede arter. 2007 Norwegian Black List - Ecological Risk Analysis of Alien Species*. Artsdatabanken.
- Lid, J & Lid, D.T. 2005. *Norsk Flora*. 7. utgåve ved Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo, 1230 s.
- Langeland, K. 1995. *Den store boken om blomsterløker og knoller*. Chr. Schibsteds Forlag A/S, Oslo, 232 s.
- Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floraen*. Wahlström & Widstrand, 928 s.
- Often, A. & Ruden, Ø. 2006. Om de naturlige og forvillede vår- og høstblomstene i UMB-parken på Ås. *Jord og gjerning* 2006: 79-93.

Nabolagets ville vekster: LØVETANN TIL BEGJÆR

Anders Often tekst og foto

Vakrere enn Dahlia, men akk så alt for vanlig til å bli verdsatt for sin ynde. Men interessante er løvetennene – for det er mange ulike av dem, og det er mye raffinert plantebiologi i denne plantegruppen.

Mange former

I siste utgave av standardflora for Norge ("Lids flora") er det navnsatt 23 arter og grupper av løvetann. I Sverige hvor det er en lang tradisjon for å skille ut såkalte "småarter" innen planteslekter med apomiktisk frøsetting (= blanding av kjønnnet formering og kloning), er det bestemt flere hundre former av løvetann – og for den som finkikker vil det faktisk ofte være mulig å gjenkjenne flere varianter selv i egen hage.

Sammen med noen andre plantegrupper, blant annet rose, marikåpe, mispel og sveve, har løvetann tatt det beste fra både kloning og kjønnnet formering. Den gjør det på førstnevnte måte for å kunne bli mange fort, og for å spre seg fort til store områder. Men for ikke å havne i den fella at alle blir for like, og dermed sårbare for miljøforandringer, sørger slike arter for å blande gener en gang i blant. Et fiffig system som det er rart ikke alle planter har valgt.

Hvis man begynner å navnsatte småarter kan det få pussige effekter.

Man råker nesten tom for navn, og utbredelsen for hver småart kan bli ganske begrenset. Som den herostratisk berømte sveveeksperten fra rundt 1900, Simen Oscar Fredrik Omang, skriver for en småart i skogsvevegruppa: "Utbredelse: Otta jernbanestasjon".

For løvetann er dagens oppdeling heldigvis mer edruelig. De ulike såkalte sirkelgruppene er komplekser av apomiktiske småarter, og har som regel en plantegeografisk og økologisk fornuftig avgrensing. Ugrasløvetenner er en slik samlesekk for det vi finner i hage og veikant, mens det på naturlige voksesteder som fjellenger, strandklipper eller myr er andre former, gjerne noe spinklere. Ikke minst på kalkberg langs kysten finnes noen søte små løvetenner som har stor plantegeografisk interesse. Og i fjellet finnes egne former som også er særpregede og morsomme å finne, blant annet den sjeldne aursundløvetanna med svært smale blad uten sidefliker.

God frøsetting

Det er sjelden frøsetting mislykkes hos løvetann. Bestøvning kan skje både med eget og fremmed pollen, så dette går bra nesten uansett – og ofte er ikke bestøvning en gang nødvendig fordi dette er apomiktiske grupper. Så derfor får nesten alltid fruktstanden

Løvetann i blomst

den karakteristiske kuleformen med de fine sølvskimrende sveveapparatene som et resultat av at alle frøemner er blitt til små nøttefrukter med fnokk.

God frøsetting er absolutt ingen selvfølge for norske planter. For noen arter dannes det knapt spiredyktige frø. I så måte er lind blant de mest aparte. Omtrent alle de tusener av frø man finner er bare lureri, de er ikke spiredyktige. Finner man en småplante kan man være sikker på at

det er den innførte og snarlige arten parklind det dreier seg om. Den har nemlig god frøsetting. Og slik er det også for løvetann. Her er det full fres – knapt en blomst i korga mislykkes.

Frøsetting over lang tid

Blant de første i blomst om våren og blant de siste med fortsatt blomstring på senhøsten – det er løvetanna. Sørvendt, gjerne kilt inn mellom asfalten og en vegg, kan det være modne frø allerede tidlig i juni. Og på steder med mye nitrogen kan blomstringen holde ut til frosten tar den en gang på senhøsten. Ikke riktig så ekstremt som vassarve som kan blomstre i ett året rundt, men passer det seg slik kan enkelte planter forsøke en ny blomstring i november/desember – og enkelte år lykkes den med å få en liten ekstra frøspredning da. Dette er det knapt andre flerårige rosettplanter som får til.

Løvetann i frøstadium

Gustav blåser på løvetannstilk og knipser løvetann

God frøspredning

Løvetannfrø spres godt. Men de løsner ikke fra stilken med det minste vindpust – noe som trolig er

en fordel – den har en svak såkalt ”arreteringsmekanisme”. Dette gjør at frøet henger noe fast i en liten grop på korgbunnen inntil et vindpust

Karoline med løvetannlenke

er kraftig nok til å ta skikkelig tak i paraplyen, og å løfte frøet opp og vekk fra morplanten. Det er begerbladene som er omdannet til det effektive oppdriftsapparatet som vi kaller ”fnokk”. Og vakrere enn hos løvetann kan det knapt bli. Sølvskindende og lett løftes det lille næringsrike frøet høyt over trekronene og langt vekk – til glede for den nye løvetannplanten som er sikret å ikke havne i slagskyggen fra sin egen mor, men da samtidig med risiko for å havne på feil sted, i en kaffekopp på terrassen, ute på havet eller inne i en kjeller – tragisk nok, få muligheter til å spire og trolig med den sikre død som følge. Men mange nok faller også pent og pyntelig ned på tak, i trær, på veier, plen, åker og eng, og etter hvert vil vind og regn og tyngdekraften skylle frøet ned fra landingsplassen og forhåpentligvis gi det kontakt med moder jord slik at det kan spire og kanskje bli til en nye plante.

Pælerot og melkesaft

Rota er en typisk pælerot. Den er svært god til å trenge ned i hard jord og suge næring fra voksesteder som mange planter har vanskelig med å utnytte. En smal slisse mellom to gatestein er nok. Rota er full av næring som sikrer rask start om våren, og den er full av bitterstoffer og melkesaft som avskrekker mange rotsugere fra å beite i den.

Den hvite plantesafta gir svarte flekker på fingre og klær og smaker skarpt. Noen vil si godt, men det er de færreste. Trolig gjelder dette også

de fleste insektgrupper som kunne tenkes å beite på den. Bladene er absolutt ikke fri for gnag, men det er som regel temmelig lite av det. Ja til og med rust- og sotsopp som kan ramme mange planter hardt, er ikke særlig glad i løvetann. Bladene får stort sett være i fred – med unntak for kanin, men det er jo stort sett bare på Gressholmen utenfor Oslo at det er virkelig mange slike. Resultatet er at bladrosetten som oftest er påfallende grønn og fin, og temmelig intakt helt til frosten tar den. Den sitter der og fotosyntetiserer jevnt og trutt hele sommeren, og sørger for at pælerota er smekkfull av sukkerstoffer når høsten kommer – klar til rask vekst og blomstring neste forsommer.

Fin tross alt

At løvetann kan være et besværlig ugras er ikke til å komme fra. Ikke minst i plenen hvor den her kan drive en ambisiøs dyrker til fortvilelse. Men det er ikke lett å legge løvetanna for hat allikevel. Den er for hverdagslig-koselig til det. Eller som Knut Fægri skriver i sitt uovertrufne verk *Norges planter*: ”...men likevel er det vanskelig å bli helt sint på løvetannen. Den er for munter der den åpner sine store kurver mot solen, og den bærer for mange minner om barneårenes lek.” Det siste er kanskje på vei ut nå i disse internettpillenes tidsalder, men ikke helt, for fortsatt lager i hvert fall jentene løvetannkranser, og ungene kan fortsatt blåse trompet- eller prompt-lyder på stilkene.

<h1>B</h1>	<p>Returadresse:</p> <p>Telemark Botaniske Forening Postboks 25 Stridsklev 3904 Porsgrunn</p>
------------	--

INNHold	Side
Bjørk <i>Bétula pubéscens</i> , av <i>Sigrid Nordskog</i>	3
Nytt fra Narestø – og en sjelden plante, av <i>Norman Hagen</i>	4
Fra redaksjonen	5
TBF-ere på Gautefall, av <i>Jan Erik Tangen</i>	6
Bjørka mi, dikt av <i>Sigrid Torgrimsen</i>	9
Albinisme – eller hvite varianter?, av <i>Kristin Vigander</i>	10
Starr i fokus: Flaskestarr og sennegrass, av <i>Trond Risdal</i>	14
Planter i Bibelen: Fiken, <i>Ficus carica</i> av <i>Gerd Mari Lye</i>	15
”En fjeldtour ... med mange vanskeligheter” Fire Dansk-Norske botanikere på ekspedisjon til Telemarksfjellene i 1812, av <i>Ernst Bjerke</i>	17
Floraatlas for Telemark 2004, av <i>Bjørn Erik Halvorsen</i>	21
Tur til Skulhommen, av <i>Helge Kiland</i>	35
Ru eller skrinn – to vårplanter, av <i>Norman Hagen</i>	37
Fem forvillede løkvekster knapt nevnt i <i>Lid & Lid (2005)</i> , av <i>Anders Often</i>	40
Nabolagets ville vekster: Løvetann til begjær, av <i>Anders Often</i>	44